

І. А. Романюк,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ДІЄСЛІВНІ ПРЕФІКСИ PRO- І PRAE- У ПІЗНІЙ ЛАТИНІ

Префікси *pro-* та *prae-* використовувались для позначення положення «попереду, перед». У пізній латині прості дієслова часто, приєднавши префікси *pro-* та *prae-*, не тільки набували нової семантики, а й вживались у переносному значенні. При цьому первісні значення префіксів послаблювались, або й повністю втрачались. Префіксальні композити змінювали свою валентність. Це призводило до різниці між синтаксичною та лексичною сполучуваністю безпрефіксальних та префіксальних дієслів.

Ключові слова: пізня латина, префіксальні композити, структурно-семантичні особливості, валентність.

ГЛАГОЛЬНЫЕ ПРЕФИКСЫ PRO- И PRAE- В ПОЗДНЕЙ ЛАТЫНИ

Префиксы *pro-* и *prae-* использовались для обозначения положения «вперед, спереди». В поздней латыни простые глаголы часто, присоединив префиксы *pro-* и *prae-*, не только приобретали новую семантику, но и употреблялись в переносном смысле. При этом первичные значения префиксов были ослаблены или полностью утрачены. Префиксальные композиты меняли свою валентность. Это приводило к разнице между синтаксической и лексической сочетаемостью безпрефиксальных и префиксальных глаголов.

Ключевые слова: поздняя латынь, префиксальные композиты, структурно-семантические особенности, валентность.

THE VERB PREFIXES PRO- AND PRAE- IN LATE LATIN

In the article, the structure, semantics and valency peculiarities of *verba composita* with the prefixes *pro-* and *prae-* in Late Latin are discussed.

The prefixes *pro-* and *prae-* were used to denote the «before» position. Attaching prefixes to stems of simple verbs was quite usual in Late Latin. Preserving of original prepositional meaning was most characteristic of verbs of motion. In the Late Latin texts, *verba composita* with *prae-* preserve the meaning of position before an object. The prefix *prae-* denotes the outermost or the highest part of an object. *prae-* also denotes superiority and is used in comparison. It has temporal meaning of previous action as well. The prefix *pro-* denotes the position before an object as well as displacement or substitution.

Simple verbs with the prefixes *pro-* and *prae-* in Late Latin did not only get new semantics, but also were used in figurative meaning. In such cases the primary meaning of prefixes became weaker or was completely lost. The late authors often used prefixes just to provide more expressive and elevated language. The only meaning of the prefixes *pro-* and *prae-* in such cases is that of intensity or specifying.

Attached to stems of intransitive verbs, the prefixes make them morphologically and syntactically transitive; attached to stems of transitive verbs, the prefixes do not change verb properties, but influence its valency.

The prefix *prae-* can be attached both to the verbs of motion and of stance. It is attached to the verbs of physical action or process of speaking. Also, it has tendency to be used with the verbs of mental process. The prefix *pro-* is used both with the verbs of motion and of stance.

Key words: Late Latin, prefix composites, structural and semantic peculiarities, valency.

Сучасний стан розвитку лінгвістики тісно пов'язаний з ідеєю про необхідність аналізу принципів будови, семантики та функціонування мовних одиниць. Центральну позицію серед цих одиниць посідає дієслово. В.В.Виноградов писав, що ємність та гнучкість семантичної структури дієслова значною мірою зумовлені «різноманітністю живих значень префіксів, складною їх взаємодією зі значеннями слів» [2, с. 339–340]. Дієслівні префікси виступають вагомим дериваційним засобом, який пов'язує розряд дієслів з класом похідних слів [1, с. 161]. Тому дослідження особливостей формування і функціонування похідних слів, зокрема, префіксальних дієслів у латинській мові є актуальним. Дієслова з префіксами *pro-* і *prae-* неодноразово були об'єктом наукових розвідок. Так, у ряді робіт представлений аналіз прийменників *pro* і *prae*. У середині XIX століття була опублікована дисертація О. Кюблера про різницю між прийменниками/префіксами *ante* і *prae*, у якій автор подає опис і класифікацію лексичних значень цих префіксів [8]. На початку XX століття Б. Кранц [7] описав значення та функціонування прийменників / префіксів *pro* (*pro-*) і *prae* (*prae-*). Досліджуючи їх вживання в архаїчній латині, вчений приділив головну увагу вивченню синонімічних та антонімічних відношень між латинськими прийменниками. У 1949 році з'являється стаття Е. Бенвеніста, присвячена дослідженню логічної системи прийменників у латинській мові. Вчений, не розмежовуючи поняття «прийменник – префікс», описує просторові і непросторові значення прийменників / префіксів *pro* (*pro-*) і *prae* (*prae-*) [3, с. 148–156].

Низка сучасних досліджень присвячена аналізу функціонування окремих латинських префіксів [6; 11] й аспектуальних функцій дієслівних превербів [4; 5]. Проте дотепер у лінгвістиці немає робіт, спрямованих на комплексний аналіз семантико-синтаксичного аспектів композитів з префіксами *pro-* і *prae-* та їх валентнісних характеристик на матеріалі латинської мови. Актуальність нашого дослідження визначається недостатнім вивченням функціонування дієслівних композитів з префіксами *pro-* і *prae-* у пізній латині.

Мета статті полягає у дослідженні семантичних особливостей та синтаксичної валентності дієслівних композитів з префіксами *pro-* і *prae-* у творах пізньої латини. Реалізація поставленої мети зумовлює розв'язання таких завдань: 1) охарактеризувати семантичну структуру досліджуваних одиниць; 2) виявити валентні зв'язки композитів.

Префікси (прийменники) *pro-* та *prae-* використовувались для позначення положення «перед, попереду». Латиністи [7; 9] вважають їх майже тотожними за значенням і не вбачають суттєвої різниці між ними. Префікс *prae-* – прислівникового походження. Прислівник має значення «попереду, вперед, порівняно з», прийменник *prae* має таку ж семантику.

Префікс *pro-* також прислівникового походження, прийменник *pro* має значення «замість, навпроти, перед, попереду, на захист», префікс *pro-* позначає положення 1) «вперед», 2) «наперед, попереду», 3) «для, на користь».

Е. Бенвеніст зазначає, що прийменник / префікс *prae* має такі ознаки: 1) позначає розташування не «перед» об'єктом, а «в передній частині» об'єкта; 2) цей об'єкт завжди виступає як неподільний, тому *prae* характеризує попередню частину цього об'єкта стосовно наступної; 3) відношення, встановлене за допомогою *prae*, передбачає, що суб'єктом є наступна частина цього об'єкта чи що суб'єкт займає цю частину об'єкта. Коли вживається *prae-*, об'єкт характеризується як сукупний і решту його частин не можуть «йти слідом» за ним тому, що об'єкт нероздільний [3, с. 149].

Композити у пізній латині зберігають семантику положення перед об'єктом: *qui tamen dignati sunt itinere meo comitatum praestare* (Peregr. Aether. 13, 44), які удостоїлись очолювати супровід під час моєї подорожі; *Si enim haec de unigenito Filio praedixisset, nunquam ei angelos praeposuisset* (G. T. H. F. I, 17), Якщо б Господь так повістив про свого єдинородного сина, ніколи б не поставив ангелів перед ним.

Префікс *grae-* позначає крайню частину об'єкта, або те, що перевищує інші частини об'єкта, наче верхівка: *nisi quod hic medianus eos nimium praecedebat* (Peregr. Aether. 3, 33), якщо б ця середина гора значно їх перевищувала.

Б. Кранц зауважує, що *grae-* в архаїчній латині міг виражати перевагу при порівняннях [7, с. 46]. Проте у пізній латині ця семантика є втраченою. Порівняймо: *itineri teo comitatum praestare* (Peregr. Aether. 13, 44), на моєму шляху дати супровід.

Крім цього префікс має темпоральну семантику і позначає попередню дію [7, с. 48–49]: *hunc filium christianum populum tinctoratum, de quo a Deo praedictetur* (G.Т.Н.Ф. I, Praefatio), цей син назвав християнський народ, про якого Бог передпрікав; *quia Paulus Christum tantum circumfixum praedicavit* (G.Т.Н.Ф. VI, 40), тому, що Павло проповідував Христа лише розп'ятого. Композит *graedicare*, зазначає Б. Кранц [7, с. 49], змінив семантику «оголошувати заздалегідь, напередодні» і став вживатись на позначення дієслів мовлення. У творах пізньої латини зустрічаємо приклади, коли композит виступає експресивною формою простого дієслова: *et paganorum spurcitas praedicas adorari...* (G.Т.Н.Ф. V, 43), ти кажеш, щоб шанували нечестивість язичників...

З префіксом *grae-* у пізній латині поєднуються як дієслова руху: *praecedo*, *praefero*, так і спокою: *praesideo*, *praesentio*, *praesto*, а також дієслова, що позначають фізичну дію: *graebeo*, *graeprago*, *graepono* чи процес мовлення: *praedico*. Зокрема, дієслова спокою, приєднавши префікс, отримують динамічне значення.

Префікс *grae-*, приєднуючись до основ неперехідних дієслів, робить їх синтаксично та морфологічно перехідними, а тому нерідко перетворює синтаксично факультативні актанти в обов'язкові; приєднуючись до основ перехідних дієслів, префікс не змінює морфологічних властивостей дієслова, але змінює його валентність. Неперехідні дієслова *esse*, *cedere*, *currere*, *gradi* та ін. у поєднанні з префіксом стали перехідними. Так, просте дієслово *cedo*, яке належить до дієслів руху і має валентність аблатива (*ex*, *de*), транзитива (*per*), фінитива (*in*) та інші, приєднавши префікс *grae-*, отримало об'єктний актант, проте скоротило кількість факультативних валентностей: *hic medianus eos nimium praecedebat* (Peregr. Aether. 3, 33), ця середина гори значно видавалась перед ними, *praecedamus caeteros ubi congressus* (Fr. Chr. 25), перебуваймо поперед у інших (воїнів), коли буде сутичка.

Цілковито змінив семантику, перехідність та кількість валентних актантів композит *praesto* – «бути попереду, виділятися, виявляти, дарувати». Префіксальне дієслово набуло об'єктної валентності: *quid ego ... praestabo* (G.Т.Н.Ф. III, 2), за що я... візьму на себе відповідальність та валентності бенефактива, вираженого давальним відмінком: *hoc praestare mihi* (Peregr. Aether. 20, 51), дарувати мені це, *ut cottidianum mihi victum praestet ecclesia* (G.Т.Н.Ф. III, 12), щоб дала мені церква щоденну поживу. Дієслово саріо з приєднанням префікса отримало валентність бенефактива: *haec ei praecipit recensire* (G.Т.Н.Ф. V, 44), наказав, щоб це (його твір) прочитали йому.

Характерним для пізньої латини є змішування префіксальних форм. Так, префікс *grae-* часто вживався замість *pro-*, якому він є близьким як за значенням, так і фонетично [10, с. 110]. У пізній латині префікси *grae-* і *pro-* часто не розрізнялись: *procedo* = *praecedo*, *pronuntio* = *praenuntio*. Трапляються випадки змішування префіксів *pro-* і *per-*: *prolito* = *perlito*, *prospicio* = *praespicio* = *perspicio*, та префіксів *grae-* і *praeter-*: *praemittere* = *praetermittere*.

Дослідження лексичної поєднуваності префіксальних дієслів у зіставленні її з поєднуваністю безпрефіксальних виявляє різні семантичні компоненти лексичного значення префіксів. Наприклад, композит *praedico* «згадувати» вимагає живого і неживого об'єкта, а безпрефіксальне дієслово – лише неживого... *ubi sunt quos praedicasti* (Mon. Germ., VI),... там є ті, яких я згадав; *rogo te, domine, ut dicas mihi, quod desidero audire* (Peregr. Aether. 20, 9), прошу тебе, Господи, щоб ти сказав мені те, що я прагну почути.

Проте доволі часто префікс *grae-* вживається у пізніх авторів для надання мові більшої виразності, піднесення: *... te relinquimus et illos sequi satius praeoptavimus* (G.Т.Н.Ф. III, 11), ми тебе залишаємо і бажаємо йти слідом за ними. Нерідко композити з *grae-* отримують у пізніх авторів переносне значення: *... quod mihi ... praestare dignatum est tantam gratiam* (Peregr. Aether. 23, 55),... що він удостоїв дарувати мені таку ласку;... *hic primus homo Adam ... tipum Redemptoris domini praetulisset* (G.Т.Н.Ф. I, 1),... ця перша людина Адам... мала подобу (обличчя) Господа Відкупителя.

Префікс **pro-** позначає 1) не лише положення «перед», але й «попереду», яке є результатом виходу з певного місця, що допускає існування внутрішньої частини чи покриття: *hae epistola prolata est* (Peregr. Aether. 19,50), це послання було винесене; *putavit esse unam de egentibus protulitque quadram panis et posuit in sinu eius et abscessit*, (G.Т.Н.Ф. II, 17), він подумав, що вона є однією з нужденних, дістав шматок хліба і поклав її на коліна і пішов.

2) такий рух створює віддаленість початкової позиції від позиції *pro-*, тому цей префікс може позначати переміщення, заміщення: *... de mare Rubrum progreditur* (G.Т.Н.Ф. I, 10), відходить від Червоного моря; 3) спрямування такого руху встановлює об'єктивне відношення між відправною точкою і точкою *pro-* і це відношення не змінюється при зміні позиції спостерігача: *procedit omnis populus in ecclesia maiore* (Peregr. Aether. 43, 70),...приходить весь народ у більшу церкву.

Частина дієслів, отримавши префікс *pro-*, набувають нових значень. Так, *pono* (дослівно: класти, розташовувати), набуває семантики «задумувати, придумувати», *cedo* – «йти, ходити» з префіксом змінює значення: «відбуватись, тривати», *mitto* – «кидати, пускати» отримує семантику «обіцяти, пропонувати», *rogo* – «питати», *progogo* – «продовжувати», *levo* – «пом'якшувати, полегшувати», композит *prolevo* набуває нового значення «втягувати», *fero* – «носити», *profero* – «розмовляти, восо» – «кликати, просити», композит *provoco* отримує цілком нове значення – «сприяти, схилити»: *Iudicavit enim Deus causam meam, cum ego provocare vos semper tamquam aeclesiae patres studui...* (G.Т.Н.Ф. VIII, 2), Бо Господь визначав мою мету, тому, що я завжди прагнув посприяти вам, як отцям церкви..., *facilius vel hoc misterio provocaretur ad credendum ...* (G.Т.Н.Ф. II, 29), під час цього таїнства легше схилився до віри...

Префікс *pro-* надав нової семантики дієсловом: *proveho* – «скеровувати, переходити»: *Nos ab exilio provehimur, tribuente Deo, in regnum* (G.Т.Н.Ф. VIII, 31), Ми з вигнання переходимо волею Господньою у царство та *provenio* – «поширюватися, спіткати»: *morbus, quibusdam damna provenire denuntiabat, paucis salutem* (G.Т.Н.Ф. VI, 10) сповіщав, що одних спіткано хвороби, інших – збитки, а нечисленні знайдуть спасіння.

Незважаючи на те, що *pro-* добре зберіг свою семантику у композитах пізньої латини, ряд дієслів вживались у переносному значенні: *proceditur...* *dominica ante quam sol procedat* (Peregr. Aether. 37, 67), відбувається недільна служба раніше, ніж сходить сонце, (з іменником *dominica* композит *proceditur* набуває переносного значення). *Credo, sanctum Spiritum a Patre et Filio processisse* (Peregr. Aether. I,24), Вірю, що святий Дух від Отця і Сина походить. Переносної семантики набуває й композит *prosterno* у виразі *in morte prosternere* – «віддавати смерті»: *... te prius interfectum, quantuscumque deinceps clericos repperissem, in morte prosternerem* (G.Т.Н.Ф. VII, 22), ... в'бю спочатку тебе, а потім кліриків, скільки б їх не було.

У дієсловах *profero*, *pronuntio*, *prosequor*, *prospicio*, *prosterno*, *proterreo*, *provoco* префікс *pro-* також не впливає на значення простого дієслова, додаючи лише повноти форми: *prospicere pecudem coepit* (G.Т.Н.Ф. 8, 36), став дивитись на тварину; *atque diversa ornamenta prospicit, dicens: Haec et haec conparabo*, (G.Т.Н.Ф. VI, 32), і розглядав різні прикраси, промов-

ляючи: *це і це я прудбаю; regionisque proditorem esse pronuntians...* (G.T.H.F. X, 19), *оголосивши, що він зрадник країни...; accedens ad locum, viros proteruit castrumque combusit* (G.T.H.F. VI, 43), *підійшовши до місця, прогнав мужів і спалив табір.*

Цікавими є випадки вживання композита *prosterno* з семантикою «простягатися», притаманною лише простому дієслову: *Prosternatus terrae, ne appareatus hominibus* (G.T.H.F. III, 15), *простягнімося на землі, щоб люди нас не виявили; Tu ipse accede et prosternere pedibus patris nostri* (G.T.H.F. V, 38), *Tu сам підійди і простягнися біля ніг нашого батька.*

Аналіз лексичного оточення композитів з префіксом *pro-* свідчить, що значення «вперед», «попереду» виникає у сполученні з перехідними та неперехідними дієсловами руху: *procedo, prodeo, produco, profero, proicio*.

Приєднання префікса *pro-* спричинило зміну семантики та валентності простих дієслів. Так, наприклад, композити, що позначають зорове сприйняття: *provideo, prospicio* зберегли об'єктну валентність, властиву простому дієслову, проте набули валентності бенефактива: *quae ei regis filium providebat...* (G.T.H.F. III, 31), *яка передбачала їй королівського сина (у наречені)...; Dominus hodie ipsi sibi providebit antestitem* (G.T.H.F. II, 13), *сам Господь сьогодні попклується для себе про того, хто очолить.*

У пізній латині для позначення руху значно частіше вживається композит *proficiscor*, аніж прості чи префіксальні форми багатовалентного дієслова *eo*. При цьому композит зберігає дві валентності: аблатива (місце, звідки починається переміщення у просторі) та фінітыва (кінцевий пункт переміщення): *... quando profectus sum a Macedonia* (Vulgata, Epist. beati Pauli ap. ad Corinth.), *коли вирушив з Македонії; profectus sum in Macedoniam* (Vulgata, Sec. epist. beati Pauli ad Corinth.), *вирушив у Македонію.*

Отже, у пізній латині приєднання префіксів *pro-* і *prae-* до основ простих дієслів є досить регулярним. Префікси, приєднуючись до основ неперехідних дієслів, роблять їх синтаксично та морфологічно перехідними, приєднуючись до основ перехідних дієслів, префікси не змінюють морфологічних властивостей дієслова, але впливають на його валентність. Композити з префіксами *pro-* і *prae-* характеризуються відмінковим керуванням. Вони заміщують об'єктну валентність. Безпрефіксальні дієслова мають ширший семантичний діапазон та, відповідно, більшу сполучуваність.

Префікс *prae-* поєднується і з дієсловами руху, і спокою. Його приєднують дієслова, що позначають фізичну дію чи процес мовлення, крім цього, *prae-* тяжіє до дієслів, що позначають розумову діяльність. Префікс *pro-* поєднується як з динамічними, так і з дієсловами спокою.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі структури, семантики та валентних особливостей дієслівних композитів з іншими групами префіксів на матеріалі текстів пізньої латини та порівняльному аналізі валентнісних характеристик дієслів з префіксами *pro-* та *prae-* в архаїчній, класичній та пізній латині.

Література:

1. Вараксин Л. А. Семантический аспект русской глагольной префиксации / Л. А. Вараксин. – Екатеринбург, 1996. – 179 с.
2. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М., 1986. – 639 с.
3. Бенвенист Э. Логические основы системы предлогов в латинском языке / Э. Бенвенист // Общая лингвистика. – М., 1974. – С. 148–156.
4. Панов В. А. Аспектуальная функция латинских превербов: типология и диахрония: автореф. дисс. на соиск. научн. степени канд. наук / В. А. Панов. – М., 2012. – 19 с.
5. Ровинская М. М. К проблеме изучения глагольной префиксации в мертвых языках: эффект Вея-Схоневелда и латинские превербы / М. М. Ровинская // Моск. лингв. журн. – М., 2001. – № 5. – С. 253–263.
6. Jekl. A. Verbal Prefixation in Classical Latin and in Italian: The Prefix *ex-* // (ed. Oniga R., Iovino R., Giusti G.) / A. Jekl // Formal Linguistics and the Teaching of Latin: Theoretical and Applied Perspectives in Comparative Grammar. – Cambridge Scholars Publishing, 2011. – P. 201–214.
7. Kranz B. De particularum «pro» et «prae» in prisca latinitate vi atque usu / Bruno Kranz. – Vratislaviae, 1907. – 66 p.
8. Kuebler O. De differentia inter particulas ante et prae intercedente / O. Kuebler. Dissertatio. – Vratislaviae, 1850.
9. Leumann M. Lateinische Grammatik / M. Leumann., B. Hofmann. – München, 1964. – II B.
10. Svennung J. Wortstudien zu den Spätlateinischen Oribasiusrecension / J. Svennung. – Stokholm, 1933. – 146 p.
11. Van Laer. La préverbation en latin: étude des préverbes ad-, in-, ob- et per- dans la poésie républicaine et augustéenne / Laer Van. – Bruxelles: Latomus, 2010. – 501 p.

Список умовних скорочень:

1. G.T.H.F. – Gregorii Turonensis Opera / Ed. W. Arndt et Br. Krusch. – Hannoverae : Hahniani, 1884. – VIII – 450 p.
2. Fr. Chr. – Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV. Ed. Krusch. Hannover, 1888. – 579 p.
3. Mon. Germ. – Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Merovingicarum, tt. I – V. Ed. B. Krusch, Hannover, 1885 – 1902.
4. Peregr. Aether. – Silvae vel potius Aetheriae Peregrinatio ad loca sancta / Hrsg. v. H. Haeraeus. Heidelberg, 1908.
5. Vulgata, Epist. beati Pauli ap. ad Corinth. – Itala und Vulgata / Herausg. H. Rösch. 2. Auflage. Leipzig, 1875. – 552 p.

УДК 81'373.612.2

С. М. Руденко,

Харківський державний університет харчування та торгівлі, м. Харків

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПОЛЕ УКРАЇНСЬКОЇ ГЛЮТОНІЧНОЇ МЕТАФОРИ

У статті розглядається функціональне поле глютонічної метафори в українській мові та окреслюються підходи до його категоризації у фреймах з нехарчовою/харчовою семантикою на матеріалі текстів наукового, фольклорного, біблійного, публіцистичного характеру та власних польових досліджень.

Ключові слова: глютонічна метафора, фреймова семантика, рефреймінг, функціональне поле, культурний код.

ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ ПОЛЕ УКРАИНСКОЙ ГЛЮТТОНИЧЕСКОЙ МЕТАФОРИ

В статье рассматривается функциональное поле глютонической метафоры в украинском языке и очерчиваются подходы к его категоризации во фреймах с непищевой/пищевой семантикой на материале текстов научного, фольклорного, библейского, публицистического характера и собственных полевых исследований.

Ключевые слова: глютоническая метафора, фреймовая семантика, рефрейминг, функциональное поле, культурный код.